

Baán István:

Bizáncon innen és túl

NYÍREGYHÁZA, SZENT ATANÁZ GÖRÖGKATOLIKUS
HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA, 2018

Dr. Baán István görögkatolikus atya korábbi előadásait, publikációit adja közre ebben a terjedelmében és esztétikus megjelenésében egyaránt tekintélyt parancsoló gyűjteményes kötetben, mely három főfejezetre – I. *Bizáncon innen – patrisztika*, II. *Bizánc*, III. *Bizáncon túl* – tagolódik. Amint a címek mutatják, a válogatásban szereplő sokféle tanulmány – melyek között található dogmatikával, egyház-, illetve egyházmegye-történettel, liturgiával, valamint lelkeséggel foglalkozó – valamiképp mind Bizánchoz, illetve a keleti kereszténységhez kapcsolódik. A főfejezetek címében az *innen* és *túl* szavak a Bizánc előtti, illetve utáni korszakra vonatkoznak.

A kötet első részében a keleti patrisztika olyan kiválóságairól olvashatunk, mint Órigenész, Aranyszájú Szent János vagy Nazianzosi Szent Gergely. Megtudhatjuk, hogy a sivatagi atyák körében milyen imaformák voltak gyakorlatban, képet kapunk a 4-5. századi közösségi és egyéni böjti gyakorlatról, és bepillantást nyerhetünk a kor nagyobb zsinataiba, teológiai, dogmatikai vitáiba vagy kisebb polémiáiba – amilyen például Nagy Szent Gergely és Eutükhiosz konstantinápolyi patriarcha között zajlott a feltámadt testről. Ahogy képet kapunk annak a Konstantin császárnak az életéről is, aki keresztény hivatását teljesítve még képes volt összhangba hozni a lelki és a világi hatalom gyakorlását a birodalom kormányzásában. A keleti atyák tanításából született összeállítás, a *Filokália* tárgyalása is jogosan követelt helyet magának a kötet első főfejezetében. Az első rész végén a Római Szék egyetemes egyházban betöltött szerepéről, első évezredi primátusáról és Kelet pápaságához fűződő viszonyának későbbi átalakulásáról olvashatunk.

A *prófétai szellem támasztotta konfliktusok az első évezredben* című tanulmányról kicsit bővebben is szólnék. A fejezet első része a korai prófétákról és hitvallókról, a velük kapcsolatos problémákról tudósít. A hitvallók elvárták, hogy ajánlásukra a püspökök a hitehagyottakat mindenféle vezeklés nélkül visszavegyék az egyházi közösségbe. Ez egy idő után sajátos joggá, presztízskérdéssé vált a *confessorok* számára, ami alkalomadtán összetűzéshez vezetett az egyházfőkkel. A szerzetesség, amelynek létrejöttében a prófétai küldetéstudat szintén szerepet játszott, a tanulmány következő témája. Szó esik itt többek között „Bolond” Simeonról vagy az

oroszsországi balgatagokról, akik rendhagyó, nonkonformista, gyakran érthetetlen viselkedésükkel igyekeztek előmozdítani az evilágtól való elfordulást, elősegíteni embertársaik üdvösségét. Theodórosz Sztudítész és Szent Simeon, az Új Teológus esetében ezzel szemben a prófétai szellem éppen a szabálykövetésben és a szigorú aszkézisben nyilvánult meg. Mindez jól példázza, hogy a prófétai szellem milyen sokféleképp képes utat találni és megnyilvánulni az egyház életében.

A második főfejezetben olyan tanulmányok kaptak helyet, melyek többsége a bizánci történelemhez, egyháztörténethez és liturgiához kapcsolódik. Az első, Szent Péter ereklyéinek konstantinápolyi tiszteletét elemző fejezet után Baán atya több alfejezetet szentel a *Turkia metropóliája* problémájának, melyek a bizánci egyház jelenlétét firtatják a Szent István-korabeli Magyarországon. Ezekből kiderül, hogy István királyunk nem kizárólag a nyugati kereszténység felé orientálódott, hanem nyitott Kelet, konkrétan Bizánc irányába is. A róla szóló rész nemcsak a szent király alakját vázolja, hanem apostoli királyi címét bizánci párhuzamba állítja (*rex apostolicus* – *iszaposztolosz*). Szerzőnk ebből a korból foglalkozik még Szent Gellérttel is, akinek görög műveltségét vizsgálja. Egyháztörténeti és történelmi adalékokkal szolgálnak a *A körtvélyesi monostor* és a *Zsigmond és Bizánc* kapcsolatai című alfejezetek. Ezt egy eszmefuttatás követi arról, hogy a keresztetek által elfoglalt Konstantinápolyban a görög nyelvű, latin szertartású misézésnek valószínűleg nem volt gyakorlata. Két fejezet foglalkozik a nyugaton sokak által eretneknek vélt, de keleten szentként tisztelt Palamasz Szent Gergellyel, aki szerint a Tábor hegyén nem Isten lényege, hanem inkább az Ő tevékenysége nyilvánult meg az apostoloknak. Ezután a Xanthopuloszok imádságáról szóló, valamint a bizánci liturgiával foglalkozó elemzések következnek. Ebből a főfejezetből *Az átistenülés a bizánci liturgiában* című alfejezetet emelném ki röviden.

Első körben szerzőnk a *theószisz* (át- vagy megistenülés) kifejezés szinonimáit, eredetét vizsgálja a görög egyházatyáknál, majd ennek krisztológiai alapjait tárja fel, hiszen az átistenülés kizárólag Krisztus megtestesülésének fényében érthető meg és érhető el. Az átistenülés feltétele tehát a Fiú testet öltése, közvetítője pedig a Szentlélek. Hitvalló Maximosz *Müsztagógia* című műve a *theószisz* folyamatát a szent liturgián keresztül mutatja be. Szent Simeon, az Új Teológus, valamint Nazianzoszi Gergely műveinek ugyan nem célja a liturgikus használat, de az átistenülés tapasztalatáról tesznek tanúbizonyságot, így jelentőségük rendkívüli. Palamasz Szent Gergely a Tábor-hegyi színeváltozás átistenítő hatását emeli ki. A megistenülés a szentségekben is elérhető, megtapasztalható, a keresztség felvételével a hívő az Istenhez való egyre teljesebb hasonlóvá válás útjára lép, hiszen keresztény „identitásunk nem más, mint hogy kegyelem révén istenek vagyunk, akiknek céljuk, hogy az isteni dicsőség átformálja őket, miközben részesednek az élet szentháromságos teljességében.” (340.)

A harmadik főfejezetben a bizánci kor utáni időszakról szóló tanulmányok szerepelnek, ezen belül leginkább egyház- illetve egyházmegye-történettel foglalkozó munkák nyertek teret. Az első tanulmány témáját tekintve némileg különbözik az utána következőktől. Ebben az esszében a szerző a Kálvin főművében különféle témák kapcsán – többnyire polemikus éllel – felbukkanó Aranyszájú Szent János-idézeteket veszi számba. Ezután olvashatunk Parthén, munkácsi püspök vélt szabálytalanság alóli felmentéséről, valamint Camillis püspök munkácsi kinevezéséről és szerepéről a „bigámus” papok körüli vitában, majd arról tájékozódhatunk, hogy a jezsuiták milyen közvetett szerepet vállaltak a magyarországi ruténok uniójának terjedésében. Ezt követi két fejezet a görömbölyi és a miskolci görögkatolikusok 18. századi helyzetéről. Előbbi a latin szertartású katolikusok anyaegyházközsége is volt, ennek ellenére a két felekezet békében élt egymással a vizsgált időszakban. A 19. századig Görömbölyön élt a környék legtekintélyesebb görögkatolikus népessége, a helyzet a 20. században változott meg Miskolc javára. Az *Egyesült egyházak vagy testvér-egyházak?* című fejezet az unitusok unió utáni helyzetét, annak következményeit vizsgálja, ennek keretében a leglényegesebb a II. vatikáni zsinat ellentmondásos álláspontja, mely az egyesült egyházak, illetve az ortodox egyházak támogatása között ingadozott. Ezt a részt három tanulmány követi Damjanovics Judittól (közülük a harmadik szerzőnkkel közösen íródott), melyek a magyarországi, illetve munkácsi görögkatolikus egyház zenei, illetve az utóbbi papjainak szellemi életét vázolja a 16-18. században. A zenéről tudósító fejezetekben a szerzők számba veszik az adott vidékről és korszakból származó énekeskönyveket is. Az utolsó fejezetben képet kaphatunk a II. vatikáni zsinat utáni görögkatolikus liturgikus megújulásra tett magyarországi kísérletről, mely a magyar rítus mellett kitartó papok részéről ellenállásba ütközött.

A kötet utószavában a szerző *Konstantinápolyi naplójába* enged bepillantást, mely jól mutatja, hogy Baán atya a kötött tudományos prózán túl e könnyedebb irodalmi stílusban is képes otthonosan mozogni.

Baán István tanulmánykötete módfelett gazdag és sokszínű idegen nyelvű forrásanyagon alapszik, a források elemzése figyelemreméltó elmélyültségről és szakmai felkészültségről tesz tanúságot, szerzője általános elismertségét igazolja a kötet által érintett tudományterületeken.

Guth Bernadett